

KAYITDIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ ve ÖNERİLER

GÜLLÜ TÜRKOĞLU*

Bundan önceki yazımızda, ülkemizde yaşanan kayıtdışı ekonominin bir sınıflandırmasını yapmaya çalışmıştık. Kayıtdışı ekonomiyi ortaya çıkaran ve besleyen nedenler ile kayıtdışı ekonominin kayda alınması konusundaki önerilerimiz ise bu yazıda yer almaktadır.

I- Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri ve Çözüm Önerileri

Türkiye'de kayıtdışı ekonomiyi ortaya çıkaran pek çok neden vardır. Bunlar devletin ekonomik, hukuksal ve yönetsel yapılanmasından, toplumsal yapıdan ve vergi sisteminden kaynaklanan nedenlerdir.

A- Vergi Sisteminden Kaynaklanan Nedenler ve Öneriler

Bir ülkede uygulanan vergi yasalarının tamamı vergi sistemini oluşturur. Türk Vergi Sistemi uzmanların dahi izlemekte zorlandıkları karmakarışık bir görünüm arz etmektedir. Çok sayıda yasa, Bakanlar Kurulu kararları, genel tebliğler, genelgeler, mükerrer maddeler, geçici maddeler, sık sık yapılan değişiklikler ve genel kabul görmüş ilkeler ve anayasal ilkelere uygun olmayan düzenlemeler ile sistem bir sistemsizliğe dönüşmüştür.

Mükelleflerin vergi mevzuatına uygun bir şekilde defterlerini tutmaları ve belge düzenini kurmaları son derece zahmetli ve masraflı bir hale gelmiştir. Bu durum kayıtdışılığa neden olabilmektedir. Oysa vergi yasaları açık ve basit olmalıdır. Değişiklikler çok zorunlu olduğu hallerde yapılmalıdır. Modern vergicilik anlayışının en önemli ilkelerinden biri; mükellef ve vergi idaresinin çıkarlarının uyum içinde olmasıdır. Vergi gelirlerinin artırılması için Vergi mevzuatının sadeleştirilmesi, adil ve uygulanabilir olmasının sağlanması gerekmektedir.

Ağır vergi yükü, vergiye karşı bir direnç yaratır. Hiç kimse gelirin önemli bir kısmını vergi olarak ödemek istemez. Bu nedenle yüksek vergi oranları ka-

(*) Vergi Denetmeni

yıtdışılığı yol açar. Ülkemizde gelir vergisinde artan oranlı tarife uygulanmaktadır. İlk vergi dilimi için oran %25 olup %55'e kadar yükselmektedir. Batılı bir çok ülke ile kıyaslandığında, Türkiye'de gelir vergisi oranları oldukça yüksektir. Bu durum daha az vergi ödemek için mükellefleri kayıtdışılığı iten önemli bir nedendir. Yüksek vergi oranı kurumlar vergisi içinde geçerlidir. Ancak kurum kazançlarına uygulanan istisnalar ve indirimler çok fazladır. Bunlar vasıtasıyla ödenecek kurumlar vergisi miktarı aşağıya çekilebilmektedir. Hatta bir takvim yılına ilişkin toplam kurumlar vergisi hasılatı, istisna ve indirimlerle vazgeçilen kurumlar vergisi tutarından düşük kalabilmektedir. Örneğin 1990 yılına ilişkin istisna tutarı 10 trilyon ve kurumların indirim konusu yaptığı devlet tahvili ve hazine bonusu faizi tutarı 5 trilyon liradır. Bu tutara ilişkin vergi (gelir vergisi stopajı dikkate alınsa bile) 5.4 trilyon liradır. Oysa bu dönemin kurumlar vergisi tahsilatı 4.6 trilyonu biraz aşmıştır¹. Yapılması gereken kurumlar vergisi ve gelir vergisi oranlarının, orta ve uzun vadede vergi hasılatının yükseltilmesini sağlayacak şekilde düşürülmesidir. Vergi oranlarının düşürülmesi ilk planda önemli bir vergi kaybına neden olacaktır. Aslında ülkemiz ekonomisinin böyle bir gelir kaybına kısa bir süre için bile tahammülü yoktur. Bu nedenle vergi oranlarının düşürülmesi ile vergi tabanının ge-

nişletilmesi çalışmaları birlikte yürütülebilir. Vergi oranlarının belirlenmesinde ekonomik ve sosyal yararların gözetilmesi ve kayıtdışılığı önleme amacının ön planda olması gerekmektedir. Vergi oranlarının optimum bir şekilde belirlenebilmesi, çok ciddi çalışmalara ve teknik hesaplamalara ihtiyaç göstermektedir. Aynı zamanda vergi mevzuatında istisna, muafiyet ve indirimlere çok zorunlu haller dışında yer verilmemesi gerekmektedir.

Katma değer vergisi nihai tüketici üzerinde kalan bir harcama vergisidir. Ülkemizde kayıtdışı ekonominin en önemli nedenlerinden biri birçok sektörde belge düzeninin yerleşmemiş olmasıdır. İndirim mekanizması nedeniyle KDV belge düzeninin yerleşmesinde olumlu bir katkı sağlamıştır. Başlangıçta bu katkı da ücretlilere vergi iadesi uygulamasının da etkisi olmuştur. Uygulamada yapılan değişiklikler ve yeterince denetlenememesi (sahte belge kullanımı artmasıdır) nedeniyle bugün bu etki kalmamıştır veya çok önemsiz bir düzeydedir diyebiliriz. KDV oranları yüksek olduğu ölçüde kayıtdışı işlemleri artırmaktadır. Belge alması durumunda vergiyi tamamen yüklenecek olan tüketici satıcı ile belge almamak karşılığında KDV veya KDV + indirim pazarlığı yapmaktadır. Faturasız satış nedeniyle satış karı üzerinden ödeyeceği gelir veya kurumlar vergisinden kurtulacak olan satıcı da bu

1) Şinasi Aydemir, Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Acar Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1995, s.181.

pazarlığa genellikle açıktır. KDV oranları ne kadar yüksekse pazarlık o kadar artmaktadır. Bu nedenle KDV oranları düşük tutulmalıdır. Ancak bu da tek başına yeterli bir çözüm değildir. Alıcı ve satıcı arasındaki çıkar birliğinin yok edilmesi gerekmektedir.

Bunun sağlanması herkesin beyannameli vergi mükellefi yapılmasına bağlıdır. Gelirlerinden yaptığı giderleri düşerek vergiye tabi kazancını belirleyecek olan alıcı tüm masraflarının belgesini almaya mecbur kalacaktır. Bu şekilde hasılatlarının tamamı veya büyük bir kısmı belgeli olacak satıcılar da giderleri ve emtia alımlarına ilişkin belgelerini alacaklardır.

Ülkemizde vergi oranları gibi sosyal güvenlik primleri de yüksektir. Ücretler üzerinde ayrıca zorunlu tasarruf kesintisi, konut edindirme yardımı gibi birtakım ek mali yükler de bulunmaktadır. Brüt ücretin yüzdesi olarak kesilen gelir vergisinin en yüksek olduğu ülke %19,9 ile Türkiye'dir. Avrupa Birliği ülkelerinde bu rakam ortalama olarak %10.14'tür. Brüt ücretten yapılan tüm kesintiler toplamı açısından Türkiye %38.3 ile en baştayken, Avrupa Birliği ortalaması %23.9'dur. Net ücret yönünden, Türkiye %61.7 ile sonuncu sıradadır. Avrupa Birliği net ücret ortalaması ise %83,1 dir². Gelir vergisi oranının yüksekliği ve ek mali yü-

kümlülüklerin ağırlığı kayıtdışı istihdama neden olmaktadır. Kayıtdışı istihdamın önlenmesi için ücretlilerde vergi oranlarının düşürülmesi veya asgari ücretin vergi dışı bırakılması ve sosyal güvenlik primlerinin aşağıya çekilmesi gerekmektedir. Ücretler üzerindeki diğer parafiskal sosyal güvenlik kesintileri (tasarrufu teşvik fonu, konut edindirme yardımı) kaldırılmalıdır. Ayrıca ülkemizde kayıtdışı işçi çalıştırılmasının yaptırımı hemen hemen yok gibidir. Bu konuda denetim yetersiz ve zordur. Ancak tüm zorluklarına rağmen denetimler yapılmalı ve kayıtdışı işçi çalıştırmaya yönelik ciddi yaptırımlar getirilmeli ve etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

Bunların dışında, Türkiye'de istisnasız, ücretli ücretsiz tüm kesimlerin beyannameli vergi mükellefi yapılması gerekmektedir. Ücretlilerde gelir vergisi beyannamesi vermeli, yıl içinde kesinti yoluyla ödedikleri vergilerle, yıl içindeki giderlerini belgelendirerek yıl sonunda ortaya çıkacak kesin vergi borcu arasındaki fark kendilerine geri verilmelidir³.

Tapu harcı oranlarının yüksekliği büyük bir kayıtdışılığa yol açmaktadır. Gayrimenkul alım satımlarında taraflar tapuda bedeli düşük göstererek daha az harç ödemektedirler. Satış bedelinin düşük gösterilmesi emlak, gelir, kurumlar ve katma değer vergilerinde de birtakım ka-

2) Sadık Kırbaş, Kayıtdışı Ekonomi Nedenleri, Boyutları ve Çözüm Yolları, Tesav Yayınları, Yayın No: 9, s. 18.

3) Osman Altuğ, Kayıtdışı Ekonomi, Cem Ofset, İstanbul, Mart 1994, s. 354.

yıplara neden olmaktadır. Ayrıca asgari beyan esası nedeniyle de emlak vergisinde önemli bir kayıtdışılık ortaya çıkmaktadır. Bu alandaki kayıtdışılığı önlemek için öncelikle tapu harçları ve emlak vergisi oranları düşürülmelidir. Alım satın işleminin gerçek ya da gerçeğe yakın değerler üzerinden gösterilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Böylelikle gelir, kurumlar ve KDV tahsilatı da artacaktır. Alım-satım işlemlerinin gerçeğe yakın bedeller üzerinden yapılması, inşaat yapıp satanların satış hasılatlarını gerçeğe yaklaştıracığından bu sektörde gerçek giderlerin belgelendirilmesi zorunluluğu doğacaktır. Bu nedenle inşaat sektöründeki kayıtdışı istihdam ve sahte ve içeriği itibarıyla yanıltıcı belge kullanımı azalacaktır. Gayrimenkullerin vergiye esas değerleri gerçeğe yakın bir şekilde belirlendikten sonra her yıl için enflasyon oranında artırılarak yeniden belirlenmelidir. Çeşitli nedenlerle yüksek rantlar elde eden gayrimenkullere rant vergisi konmalıdır.

Ülkemizde, vergi mevzuatında yer alan götürü usulde vergilendirme ve çok fazla sayıdaki muafiyet ve istisnalarla bilerek yaratılmış bir kayıtdışılık vardır. Vergi yasalarında yer alan muafiyet ve istisnalar; esnaf muafılığı, küçük çiftçi muafılığı, diplomat muafılığı, göçmen ve mülteci muafılığı, serbest meslek kazançları istisnası, gayrimenkul sermaye iratlarına ilişkin istisna, kurumlar vergisi kanunundaki muafiyet ve istisnalar ve ücretler, tazminatlar, teşvik ve ik-

ramiyelerdeki istisna ve muafiyetler olmak üzere çok fazla sayıdadır. Ayrıca götürü usulde vergilendirmenin sınırları geniş tutulmuştur. Bu düzenlemelerden kaynaklanan kayıtdışılığı önlemek için, vergi yasalarında ekonomik nedenlerle çok zorunlu olanlar hariç olmak üzere muafiyet ve istisnaların kaldırılması gerekmektedir. Daha önce de açıkladığımız üzere götürü usulde vergilendirmenin kaldırılması yönündeki çalışmalar politik nedenlerle sonuçsuz kalmıştır. Bazı sosyo-ekonomik nedenlerle tamamen kaldırılması doğru olmayacak olan bu usulun kapsamının daraltılması bu usulden kaynaklanan kayıtdışılığın azaltılması yönünde önemli bir adım olacaktır.

Vergi yasalarında yer alan bazı hükümler bazı gerçek giderlerin kazancın tespitinde dikkate alınmasına olanak vermemektedir. Yani kazancın tespitinde safilik ve gerçeklik ilkeleri tam olarak uygulanmamaktadır. Örneğin GVK'nun 41/2. maddesi uyarınca safi kazancın tespit edilmesinde ticari işletme sahiplerinin eşlerine ödedikleri ücretin gider olarak indirilmesi mümkün değildir. Eşin fiilen işletmede çalışması halinde eşe ödenen ücretin indirilemeyecek gider olarak görülmesi gelirin gerçekliği ve safiliği ilkelerine ters düşmektedir. Bu durum mükellefleri sahte fatura temin etmeye ve/veya satışlarını belgesiz yapmaya yönleltebilmektedir. Bu yöndeki hükümler vergi yasalarından tamamen çıkarılmalıdır.

Son derece fonksiyonel bir vergi güvenlik müessesesi olan servet eyanı esas 1984 yılında 2995 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Aynı kanunla mükellefler hakkında servet beyanı esasına dayanılarak geçmişe yönelik inceleme ve tarhiyat yapılamayacağı, mükelleflerin geçmiş vergilendirme dönemlerine ait servet bildirimlerinde beyan ettikleri servet unsurlarının vergi incelemelerinde ve takdir işlemlerinde veri olarak kullanılamayacağı hüküm altına alınmıştır. Servet beyanı esasın kaldırılmasındaki amaç kaynağı yasal olmayan fonların ekonomiye kazandırılmasının sağlanmasıdır. Nitekim söz konusu dönemde bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik olarak, bankalarda sırdaş hesap açılabilmesi, dövizin serbestçe alınıp satılması gibi birçok karar alınmıştır. Daha sonra 1985 yılı kazançlarından geçerli olmak üzere hayat standardı esas ı getirilmişti. Hayat standardı esas ı ekonomik faaliyetini ve yaşamını sürdürebilen kişinin mutlaka bir miktar gelir elde ettiğ i varsayımına dayanmaktadır. Mükelleflerce elde edildiğ i kabul edilen gelire (hayat standardı temel göstergesi) varsa mükellefin evi, arabası, yatı, teknesi, yarış atı, turistik amaçlı yurt dış ı seyahatleri gibi hayat standardı göstergelerine ilişkin tutarlar eklendikten sonra bulunan değ er, vergi tarhına esas alınacak asgari değ erdir. Yani mükelleflerin beyan ettikleri gelir hayat standardı esas ına göre belirlenen tutardan daha az ise hayat standardı esas ına göre, daha fazla

ise beyanlarına göre vergilendirileceklerdir. Bu uygulamaya göre zarar eden bir işletme bile belli bir tutar üzerinden vergi ödeyecektir. Vergi adaleti ve ödeme gücü ilkelerine ters düş en hayat standardı esas ı bugün bir çeş it götürü vergilendirme yöntemi haline gelmiştir. Hayat standardı esas ı civarında bir vergi ödeme alışkanlığı yaratılmış tır. Aslında bir vergi güvenlik müessesesi olarak getirilen hayat standardı esas ı, bugün önemli bir kayıtdış ılığ a neden olmaktadır. Bizce hukuka aykırı olan bu uygulamadan vazgeçilmelidir.

1.1.1995 tarihinden geçerli olmak üzere 4008 sayılı yasayla VUK'nun 30. maddesine eklenen bir bent ile vergi incelemelerinde servet ve harcamaların beyan edilen gelirle kıyaslanabilmesi olanağ ı sağ lanmıştır. Buna göre; maliye müfettiş leri, hesap uzmanları ve gelirler kontrolörlerince yapılan incelemeler sırasında mükellefler her türlü harcama ve tasarruflarını vergisi ödenmiş veya vergiye tabi olmayan kazançlardan sağ ladıklarını kanıtlayamazlarsa adlarına re'sen vergi tarhiyat ı yapılır. Harcama ve tasarrufların vergiye tabi tutulmuş veya vergiye tabi olmayan kazançlardan sağ landığ ı kanıtlanamayan kısm ı, harcama ve tasarrufun yapıldığ ı dönemde elde edilmiş ve vergisi ödenmemiş kazanç olarak dönem matrahının takdirinde dikkate alınır. Bu düzenleme, önemli bir adım olmakla birlikte bazı eksiklikler nedeniyle uygulanabilirliğ i olmayan bir düzenlemedir. Servet beyanı müessesesinde olduğ u gibi

mükelleflerin setvet ve harcamaları ile ilgili olarak herhangi bir bildirimde bulunmaları söz konusu değildir. Vergi inceleme elemanları mevcut sistem içerisinde mükelleflerin harcamaya ve tasarruflarını nasıl tespit edeceklerdir? Çok tanınan ve kamuoyunun izlediği kişiler hariç bu yöntem ancak çok tesadüfi bir şekilde uygulanabilir. Yöntemin işlevsel bir hale gelebilmesi için her türlü parasal işlemin izlenebildiği, bütün kurum ve kuruluşların bir bilgisayar ağı ile birbirine bağlı olduğu bir devlet yapısına ihtiyaç vardır. Ayrıca vergi inceleme elemanları arasında vergi denetmenlerinin sayılmamış olmasının gerekçesini anlamak mümkün değildir. 1996 yılında her 100 incelemeden 85'i vergi denetmenlerince kalanı ise diğer denetim birimlerince yapılmıştır. İncelemeler sonucunda bulunan matrah farkına baktığımızda vergi denetmenlerinin payının %34.8 olduğu görülmektedir⁴. Yapılan vergi incelemelerinde en önemli paya sahip olan vergi denetmenlerine de bu olanak verilmelidir. Ancak öncelikle, yöntemin kayıtdışı ekonomi ile mücadelede önemli bir araç olabilmesi için çağdaş bir devlet yapısına ihtiyaç vardır.

Vergi cezalarının etkin bir şekilde uygulanamaması kayıtdışılığa neden olmaktadır. Aslında vergi yasalarında kayıtdışılığı önlemeye yönelik yeterince ceza vardır. Ancak başta hapis cezası olmak üzere cezalar

yeterli etkinlikte uygulanamamaktadır. En ağır ceza VUK.'nın 344. maddesinde tanımlanan kaçakçılık suçunun cezasıdır. Kaçakçılık suçu; mükellef veya sorumlu tarafından kasten vergi ziyaına sebebiyet verilmesi olarak tanımlanmış ve hangi hallerde kasten vergi ziyaına sebep olduğu altı bentde açıklanmıştır. Kaçakçılık suçunun cezası ziyaa uğratılan verginin üç katı kadar para cezası ve hapis cezasıdır. Maddenin 1, 4, 5 ve 6. bentlerinde yer alan suçlara uygulanacak hapis cezası paraya çevrilebilir niteliktedir 4108 sayılı yasayla 2 ve 3. bentlerde yer alan suçlara uygulanacak hapis cezasının 2.6.1995 tarihinden itibaren paraya çevrilemeyen ağır hapis cezası olması sağlanmıştır. 1.1.1995 tarihinden itibaren ise 4008 sayılı yasayla kaçakçılık suçuna ilişkin ceza uzlaşma kapsamından çıkarılmıştır. Olumlu olarak değerlendirilebilecek bu düzenlemelere rağmen cezalardan beklenen caydırıcılık işlevi gerçekleşmemektedir. Kaçakçılık suçunun yoruma açık tanımlamaları nedeniyle hapis cezası uygulanamamaktadır. Vergi kaçırmanın topluma karşı işlenmiş bir suç olarak görülmediği ülkemizde hapis cezasının uygulanamamasını suçun yoruma açık tanımlamalarından ziyade bu zihniyete bağlamak daha doğru olacaktır. Kaçakçılık suçuna ilişkin tanımların hiçbir yoruma meydan vermeyecek şekilde yeniden ya-

4) Şükrü Kızılot, "Mali Yaklaşım", Sabah Gazetesi, 5 Mart 1997, s.12

pılması ve kaçakçılık, suçu olarak tanımlanan her halin cezasının paraya çevrilemez ve ertelenemez hapis cezası olması sağlanmalıdır. Ayrıca sık sık başvuru alan vergi aflarından da vazgeçilmesi gerekmektedir. Toplumda vergi ahlakı ve vergi bilincinin oluşmasına katkıda bulunacak çeşitli eğitim çalışmaları yapılmalıdır.

Ülkemizde, kendisinden beklenen amaçları gerçekleştirebilen etkin bir vergi denetimi yapılamamaktadır. Bunun bir çok nedeni bulunmaktadır. Vergi idaresinin örgütlenme yapısı ve yönetim anlayışı çağdaş değildir. Bu sorun aslında sadece vergi idaresi için değil tüm kamu kurum ve kuruluşları için geçerlidir. Yetişmiş vergi inceleme elemanı sayısı yetersizdir. Vergi denetiminde çok başlılık ve koordinasyonsuzluk sözkonusudur. Gerçekleştirilen vergi incelemelerinde en büyük paya sahip olan vergi denetmenlerinin yetki ve görevlerinin net bir şekilde belirlenmemesi, çalışma koşulları ve özlük haklarının iyi olmaması ciddi bir verimsizliğe neden olmaktadır. İncelenen mükelleflerin seçimi bir plan program çerçevesinde yapılmamaktadır. Tüm bunlar vergi denetiminin etkinliğine neden olmaktadır. Vergi inceleme olasılığının azlığı kayıtdışılığı özendirici bir etki yaratmaktadır. Bu konuda, öncelikle vergi denetmenleri olmak üzere vergi inceleme elemanlarının özlük hakları ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Vergi inceleme elemanlarının sayısı artırılmalı ve vergi denetmenlerinin eğitimine gereken

önem verilmelidir. Vergi denetmenlerinin görev ve yetkileri açık ve net bir şekilde belirlenmelidir. Denetim planları yapılmalı, denetim birimleri arasındaki koordinasyonsuzluk giderilmelidir. Denetim elemanlarına teknik imkanlardan en üst düzeyde yararlanma olanağı sağlanmalıdır.

Vergi idaresinin etkin bir şekilde çalışmaması kayıtdışı ekonominin önemli nedenlerinden biridir. Vergi idaresinin etkinliğine neden olan hususlar çeşitlidir. Çağdaş bir örgütlenme yapısına sahip olmayan vergi idaresinin yüklendiği görevler çok fazladır. Vergi daireleri personelinin eğitimi ve özlük hakları iyi değildir. Vergileme işlemlerinde formaliteler ve vergi dairelerinde iş yükü çok fazladır. Bilgisayar kullanımı yetersiz ve işlevsizdir. Etkinliğin artırılabilmesi için vergi idaresinde çağdaş bir yapılanmaya ihtiyaç vardır. Vergi istihbarat arşivleri işlevselleştirilerek vergi daireleri ve denetim elemanlarının kullanabilmesi sağlanmalıdır. Tüm personelin eğitimine gereken önem verilmelidir. Vergi dairesi çalışanlarının özlük hakları iyileştirilmelidir. Vergi dairelerinin iş yükü azaltılmalı, vergiyle ilgisi olmayan görevler kaldırılmalıdır. Vergi idaresinin bilgi toplaması ve değerlendirmesini sağlayacak teknik olanaklar sağlanmalıdır. Denetim etkinleştirilmelidir. Vergi yargısı ile ilgili olarak ortaya çıkan sorunlar belirlenmeli ve çözümü için gerekenler yapılmalıdır. Vergi idaresi meslek mensuplarından (SM, SMMM, YMM)

etkin bir şekilde yararlanabilmelidir. Bunun sağlanması için öncelikle meslek mensuplarının sorunlarının belirlenmesi ve giderilmesi gerekmektedir. Meslek mensupları ciddi bir eğitim programına tabi tutulmalı ve görev, yetki ve sorumlulukları konusundaki belirsizlikler giderilmelidir. Ancak bu konuda en önemli sorun mükellefleri vergi kaçırmaya yönelten veya buna göz yuman meslek mensuplarının varlığıdır. Bu meslek mensuplarının belirlenmesi ve 3568 sayılı yasada yer alan yaptırımların uygulanması gerekmektedir. Bu konuda en büyük görev vergi denetim elemanları ve meslek örgütlerine düşmektedir. Meslek ahlakına sahip, bağımsız ve gerekli bilgi ve ihtisas sahibi meslek mensupları kayıtdışı ekonomi ile mücadelede önemli bir güçtür.

B- Diğer Nedenler ve Öneriler

Kayıtdışı ekonomi rekabet eşitsizliği yaratmaktadır. Bu nedenle kayıtdışı ekonominin kendisi kayıtdışılığa neden olabilmektedir. Kayıtdışı çalışan ekonomik birimler vergi, sigorta gibi birçok yükümlülüğün ve çeşitli yasal düzenlemelere (tüketici, çevre koruma gibi) uyma zorunluluğundan kurtulurlar. Bu şekilde ortaya çıkan haksız rekabet, kayıtlı çalışan ekonomik birimleri kayıtdışılığa zorlar.

Ülkemizde küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısı fazladır. Küçük işletmeler kayıtdışılığa daha uygun işletmelerdir. Bu tür işletmelerde işletme sahipleri mal ve nakit ha-

reketlerini kendileri yönetmekte ve izleyebilmektedirler. Böyle bir olanağa sahip olamayan büyük işletme sahipleri ise işlemleri belgelere bağlama ve kaydetme gereksinimi duymaktadırlar. Küçük ve orta ölçekli işletmeleri kayıtdışılığa iten nedenler (yüksek vergi oranları gibi) belirlenmeli ve ortadan kaldırılmalıdır. Belge düzeninin tam olarak yerleşmesi için gereken her şey yapılmalıdır. Kayıtdışılık etkin bir şekilde cezalandırılmalıdır.

Uygulanan ekonomik politikalar, yaşanan ekonomik istikrarsızlık ve krizler kayıtdışılığa neden olmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin iki temel kuralı vardır. Birincisi serbest bırakmak, ikincisi kontrol etmektir. Türkiye'de uygulanan "serbest piyasa ekonomisi" sadece birinci kuralın uygulandığı bir ekonomidir. Sonuç ise kayıtdışılıktır. Ekonomik kurumları yerleşmiş, enflasyonun çok düşük düzeylerde olduğu güçlü ekonomilerde kayıtdışı ekonominin boyutları küçüktür. Ülkemizde ekonominin içinde bulunduğu olumsuzluk kayıtdışı ekonomiyi artırmaktadır. Örneğin kaynaklar, üretime dönük yatırımlar yerine, repo, döviz, hazine bonusu gibi üretim dışı alanlarda kullanılmaktadır. Bu da vergi gelirlerinin azalması ve kayıtdışı ekonominin daha da büyümesine neden olmaktadır. Bu nedenle, uygulanan ekonomik politikalar ve tercihler gözden geçirilmelidir. Her türlü nakit ve servet hareketinin izlenmesini engelleyen düzenlemeler kaldırılmalıdır. Plastik para kullanımı

yaygınlaştırılmalıdır. Uygulanan teşvikler kayıtdışı ekonominin önlenmesi amacı çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmelidir. Enflasyon kontrol altına alınmalıdır. Serbest piyasa ekonomisinin ikinci kuralı da etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

Nüfus artışı, göç olayı, hızlı ve çarpık kentleşme, işsizlik gibi olumsuzluklar kayıtdışılığa neden olabilmektedir. İşsizlik oranının yüksekliği kayıtdışı istihdamın nedenlerinden biridir. Gecekondu ve işportacılık büyük kentlere yoğun göç ve işsizliğin sonuçlarındandır. Bunda her işlemin bir yığın bürokratik işlemi gerektirdiği mevcut sistemin de önemli etkisi bulunmaktadır. Devlet hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı bir takım ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmış ve devletin yapmadığı her şeyi yapmak için bir mafya oluşmuştur. Göç olgusunu ortaya çıkaran nedenler ortadan kaldırılarak göç kontrol altına alınmalıdır. Gecekondu için çıkan aflara son verilmelidir. Devlet vermesi gereken hizmetleri eksiksiz ve zamanında ve-

rebilmek için çağdaş bir vergi sistemi kurmalıdır.

Devlet harcamalarının etkin ve yerinde yapılmadığı, savurganlığın fazla olduğu şeklindeki düşünceler kişileri vergi vermemeye yöneltmektedir. Vatandaşların devlete ve harcamalarına güven duyması gerekmektedir. Bu vergi ahlakı ve bilincinin yerleşmesinde de önemli bir husustur. Devlet kamu harcamalarında tasarruf sağlayıcı önlemleri almalıdır. Harcamaların etkinlik ve verimliliğine önem verilmelidir.

II- SONUÇ

Bugün ülkemizde boyutları katrilyonlarla ifade edilen kayıtdışı ekonomiyi, ortaya çıkaran ve besleyen nedenler oldukça fazladır. Birkaç yasal değişiklikle sorunun çözümü mümkün değildir. Kayıtdışı ekonominin boyutlarının küçültülmesi, devletin yeniden ve çağdaş bir şekilde yapılanmasını ve vergi sisteminde köklü değişiklikleri gerektirmektedir.